

Rengon luonto-opas

Heli Jutila & Hannu Harju

**Ympäristöosaston julkaisuja 26
2004**

Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän
ympäristöosasto, NAPA-projekti

Etukannen kuva: Pohjanlumme (*Nymphaea candida*). Heli Jutila.

Sisäkannen kuva: Rengon Rautavuorelta avautuu näkymä Renkajokilaaksoon. Karri Jutila.

Lähdeviite

Jutila, H. & Harju, H. 2004: Rengon luonto-opas. – Ympäristöosaston julkaisuja 26. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto, NAPA-projekti. 44 s.

ISBN 952-5251-78-0

ISSN 1455-9102

Esitteen paino:

Ilves-Paino Oy 2004

Sisällysluettelo

1	TERVETULOA LUONNONKUKKAPITÄJÄÄN	4
2	KULKIJALLE	5
3	JOKAMIEHENOIKEUDET	8
4	RENGON LUONNOSTA	9
5	KOHDEKUVAUKSET.....	14
A	Alajärven ympäristö	14
B	Seitsemänlamminsuo – Korpilamminsuo.....	16
C	Heinisuon alue.....	17
D	Oinaalanharju - Rautavuorenharju.....	18
E	Asemin seutu	19
F	Kaartjoen reitti	21
G	Isosuon – Ruokojärven alue	23
H	Lounaiskolkka	24
I	Vaimaroisen alue	26
J	Renkajoen yläjuoksu	29
6	KARTAT	32
7	KOhteet tyypeittäin	37
8	LÄHTEET	40
	ABSTRACT.....	41

1 TERVETULOA LUONNONKUKKAPITÄJÄÄN!

Tähän oppaaseen on koottu Ren-
gon kunnan parhaat luontokohteet.
Edustavimmat kohteet ovat usein
sivussa pääväyliltä ja niihin pää-
semiseksi tarvitaan reipasta ret-
kimieltä. Opas on laadittu osana
EU:n Interreg-ohjelmaan kuulu-
vaa NAPA-projektia, jossa tavoit-
teena on luontokohteiden säilyttä-
minen ja kestävä käyttö Hämeen-
linnan ja Lahden seudulla sekä Vi-
rossa ja Latviassa.

Esitteen laatimisesta on vastan-
nut Hämeenlinnan seudun kansan-
terveystyön kuntayhtymän ympä-
ristöosasto. Tekstit ovat kirjoitta-
neet Hannu Harju ja Heli Jutila.
Heli Jutila on myös viimeistellyt
ja toimittanut tekstin sekä laatinut
oppaan sähköiset kartat. Hannu
Harju on avustanut kuvien hankin-
nassa ja karttojen piirroksessa. Karri
Jutila on auttanut tekstin viimeis-
telyssä sekä ottanut ja piirtänyt
suuren osan oppaan kuvista. Opas-
luonnosta ovat kommentoineet lu-
kuisat henkilöt, josta erityiskiitos

Teppo Häyhälle, Jukka Airolalle ja
Karri Jutilalle.

Oppaassa esitellään kaikki val-
takunnallisesti, maakunnallisesti ja
seudullisesti arvokkaat luontokoht-
teet. Paikalliset kohteet ovat moni-
puolisesti mukana. Lisäksi muuta-
ma sijainniltaan keskeinen maise-
makohde on mahdutettu joukkoon.
Silmäys kohdetyyppiluetteloon ja
karttaan auttaa alueiden paikanta-
misessa.

Lähes kaikki kohteet ovat yksi-
tyismailla ja usein yksityisteiden
takana. Siksi alueilla ei ole palve-
luvarustusta, kuten opasteviittoja,
tulipaikkoja tai roska-astioita. Ajo-
kieltoja on syytä noudattaa. Retki-
varustuksessa, pyöräillen tai jalan,
jokamiehenoikeuksia ja velvolli-
suuksia noudattaen pääset parhai-
ten luontoelämyksiin.

Toivottavasti tästä oppaasta on
iloa luontokohteista kiinnostuneil-
le matkailijoille, kesäasukkaille ja
renkolaisille!

2 KULKIJALLE

Moottorijoneuvolla liikuttaessa tien ympäristö liikuu kulissina ohi. Pysähdykset parantavat tilanetta tuntuvasti. Motoristien luontokohteet ovat helposti väylien varsilla. Kohteiden koodit (esim. B19) viittaavat esittelyosaan ja karttaan.

Valtatie 10:ä Rengon läpi ajaville sopivat pysähdyspaikat ovat Pyyttämöllä (A44) ja Pitkäjärvellä (H51), jotka molemmat ovat maisemallisesti vehreitä, rantarakentamiselta säästyneitä metsäjärviä.

Kiireettömämpi kulkija etsii tyy **Hämeen Härkätielle**, joka mutkittelee ”häränhännän” mukaan n. 25 km kunnan alueella. Tämän keskiaikaisen Hämeenlinnan – Turun yhdyntien nähtävyyksistä on erillinen matkailuesite. Rengon vanhin, jopa rautakauden lopulta oleva asutusmaisema, on Kuittilan kylämiljö. Hiukan pidempi jaloittelu kannattaa suunnata Koskitien päästä maisemiltaan hienolle Kuittilanharjulle (J45).

Maisemaelämyksiä tarjoaa myös Rautavuori (D46) Rengon keskustan eteläpuolella. Alueelle johtaa keskuskoulun vierestä noin kilometrin mittainen opastettu polku. Laella on opastaulu ja nuotiokehä. Parhaimmillaan alue on kesällä kukkaniittynä.

Jokikäytävät ovat aivan oma maailmansa ja niiden vehreyteen tutustuu helpoiten siltapaikoilla,

Kuva: Heli Jutila

Leppälahden tilalla on tyyppillistä renkolaista perinnemaisemaa.

joita Rengossa on kymmenkunta. Helpoimmat koskipaikat löytyvät Pyhän Jaakon kirkon kupeelta ja Rengonraitilta erkanevan Hinkaloistentien varrelta.

Kuittilan kylältä Härkätie jatkuu Turun suuntaan päällystämättömänä maisematienä Eskolankulman ja Viialankulman kautta. Valtatie 10:ltä, Lietsan tienhaarasta noin kilometrin päästä, alkaa 11 km:n museotieosuus. Päällyste loppuu Pursunjärven (G50) kohdalla, jonka rannalla on seudun paras uimapaikka.

Museotie polveilee aluksi enimäkseen metsäisissä maisemissa. Pysähdyspaikaksi on rakennettu ns. ”Jauhopolun” alkupää. Tien oikealla puolella on Leppälahden tilan perinnemaisema (H42) kukaniittyineen, katajaketoinen ja hevoshakoineen. Museotie jatkuu ohi Lassilan valtakunnallisesti arvokkaan keto- ja niittyalueen (H43) ja Lietsan Palsankallion seitsemän pitäjän rajakiven ja päätyen kantatie 54:lle.

Tästä onkin vain puolen kilometrin matka Pääjärven (H52) virkistysalueen harjurantamille. Alueella on mm. uima- ja tulipaikka,

laavu ja näkötorni sekä kaksi luontopolkua.

Asemin-Ahoisten lenkillä Rengon kaakkois- ja eteläosissa on useita tien varren lähiluontokohteita. Kirkonkylältä Topenontietä ajettaessa on Haapamäen koulun kohdalla seitsemän erityisen suurta rauhoitettua lehtikuusta (D37). Oinaalan kylän kohdalla, harjumuodostumaan (D23) liittyvällä Kiikkaran järvellä on toinen tämän lenkin uimapaikoista. Oinaalan kylässä on lukuisia koi- vukujia. Kylän vanhimmat rakennukset ovat 1700-luvun lopulta.

Kaloisten ja Asemin tienhaaroihin saakka tie polveilee Renkajoen yhtenäisessä viljely- ja asutusmaisemassa. Renkajoen mutkitteleva uoma erottuu törmiensä veh-

Kuva: Kari Juntila

Harjun tuntumassa sijaitsevalla Kiikkaran järvellä on hyvä uimapaikka.

reän lehtipuuston ansiosta. Jaloittelupaikaksi sopii Hakonnummi (E24) Asemintien varressa.

Asemin kylämaisemien läpi saavutaan Kaloisiin. Mutkitteleva Kaartjoki liittyy Kaloisten ja Ahoisten kylämaisemat. Vanhat rakennukset ja viljelymaisemat kehystävät vehreää jokimaisemaa. Kaartjoen myllyperinteestä kertoo Pyntiön mylly.

Kaloisten entiseltä kyläkaupalta Pyntiöntietä suoraan pääsee Ahoisten kylään, joka lienee saanut pysyvän asutuksensa myöhäiskeskiajalla. Vanhimpien tilojen rakennukset ovat 1700-luvulta. Ahoisten kulttuurimaisema on maakunnallinen nähtävyysskohde.

Ennen Ahoisia väylältä erkaneé Marbackantie, jonka ensimmäistä sivutietä, Päkinpolkua pitkin pääsee Leveämäen (F27), Päkinläheteiden (F12) ja Korvenalustanjärven (F8) maisemiin. Alimmaistenharjun (F28) salpaamalla Alimaistenjärvellä on toinen lenkin uima- paikoista.

Kirkonkylään voi palata hyväkuntoista Topenontietä, mutta Kynnäröisen lintujärvestä (F9) ja Keskekummun hakamaasta (F41)

kiinnostuneiden kannattaa tehdä lisälenkki Ahoisten kylältä lounaaseen. Lenkin eräs kohokohta on puusta taidokkaasti veistetty kokoelma eläimiä Ylimmäisen tien paluureitin varrella. Härkätielle suuntaaville paras yhteys on Nummentie.

Vaimaroisen (I) ja Renkajoen reitin (J) alueisiin tutustujien on paras varautua edestakaisinajoon ja kävelyyn.

Valtakunnalliseen polkupyöräverkostoon liittyvä, maastoon merkitty reitti seuraa Hämeen Härkätieta poiketen vain Rengon keskustan kohdalla etelään. Patikoijille on maastoon merkitty Hämeen Ilvesreitti. Pyyttämöltä polku vie läheltä Heinisuota Rautavuoren maisemiin jatkaen Ruokojärven ja Pursunjärven eteläpuolitse Hämeen Härkätieta Pääjärvelle. Arvokkaita luontokohteita osu reitin varrelle vain harvakseltaan, poikkeamat pohjoiseen ja etelään reitiltä ovat pitkänuoleisia.

Melojille haasteita tarjoaa Lopen Kaartjärvestä alkava Kaartjoki, jossa on vaikeita ja vaarallisia-kin kohtia. Reitin opastusta ja merkintää suunnitellaan parhaillaan.

3 JOKAMIEHENOIKEUDET

Jokamiehen oikeudet ovat ”kirjoittamatonta lakia”, ne perustuvat perinteiseen maan tapaan. Jokamies saa Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa liikkua luonnossa jalan, hiihtäen tai pyöräillen - siis lihasvoimin. Kulkureitit tulee valita väistämättä pihamaat, viljelykset ja istutukset.

Tilapäinen levähtäminen, uiminen, auringonpalvonta, jopa muutamana päivänä leiriytyminen tai telttailu riittävän etäällä asumuksesta on sallittua siellä missä kulkeminenkin. Myös rauhoittamattomien kasvien, metsämarjojen ja sienien poimiminen on sallittua.

Jokamies ei häiritse lintuja pesimäaikana, vahingoita kasvavia puuta, ota kuivunutta puuta, varpuja, jäkäliä tai sammalta toisen maalta. Leiriytymällä liian lähelle tai meluamalla ei pidä häiritä kotirauhaa. Roskaaminen on myös kielletty. Maanomistajan lupa tarvitaan moottoriajoneuvolla ajamiseen maastossa ja avotulen tekoon, eikä sekään riitä, jos on metsäpa-

lovaara. Myös kalastus (onkimista ja pilkkimistä lukuun ottamatta) ja metsästys ovat luvanvaraisia.

Kuva: Karri Jutila

Jokamies voi poimia suomuurainta (Rubus chamaemorus) eli lakkaa Rengon lukuksilta soilta.

Jokamies ei häiritse lintuja eikä vahingoita kasveja.

4 RENGON LUONNOSTA

Renko sijaitsee Hämeen järviylängöllä aivan Etelä- Hämeen lehtokeskukseen yltämättä. Kunta kuuluu länsi- ja pohjoisosiltaan ylängön metsämaisema-alueeseen, joka jatkuu erämaisena metsä-, suo- ja järviolueena Hattulaan ja Kalvolaan asti. Eteläisempien osien parhaat kasvualustat on jo ammoin otettu viljelykseen, ja maisemia leimaa vauras hämäläinen maatalouskulttuuri.

Kallioperä on pohjoisessa mikroliinigraniittia. Etelässä kivilaji on granodioriittia, jonka lisäksi pintakivilajeista esiintyy kiillegneissiiä ja –liusketta. Renko on pinnanmuodoiltaan varsin tasainen, vaihtelu on pienipiirteistä. Maisemassa erottuvat selvästi kaksi kaakkois-luoteissuuntaista sora- ja hiekkaharjuksoa, joilla korkeuserot vaihtelevat paikoin jyrkästikin. Korkeimmat mäet ovat Rengon kaakkoiskulmalla. Koillisessa, lännessä ja etelässä on moreeniselänteitä. Viljelyalueet ovat siltti- ja hiekkamaita.

Metsät ovat kunnan lounaisosassa karunpuoleisia, ja koilliseseen siirryttäessä tuoreiden ja lehtomaisten kankaiden osuus kasvaa. Koko metsäalasta suurin osa on kuusivaltaisia kankaita, vaikka mäntykankaitakin löytyy melko paljon. Hakkuilta on säästynyt kaksi vanhan metsän kohdetta, joiden lisäksi kolme muuta kangasmetsää on arvioitu suojelunarvoisiksi. Rengosta tunnetaan vain yksi jalopuumetsikkö ja niukasti muitakin lehtokohteita.

Kuntaa halkovat lukuisat harjut, joista kaksi on arvioitu maakunnallisesti arvokkaiksi ja 14 paikallisesti arvokkaiksi. Harjuilla on merkitystä paitsi luontonsa, myös geologian ja maiseman puolesta. Osa harjuista on kylmänkukan (*Anemone patens*) kasvualueita. Rengossa on myös viisi paikallisesti arvokasta kalliokohdetta.

Rengon luontoa luonnehtivat myös laaja-alaiset suot, joista kolme on valtakunnallisen soidensuojeluohjelman kohteita: karu Seit-

Kuva: Teppo Häyhä

Korpilamminsuon on karu.

semänlammin-Korpilamminsuon, hieman rehevämpi Heinisuo ja rehevin Isosuo. Kaksi ensimmäistä kuuluu myös Naturaan.

Rengossa on noin 75 järveä ja lampea, joiden vedet laskevat neljää jokireittiä. Pitkäjärvi-Rietajärvi-linjan länsipuolelta vedet purkautuvat Loimijoen suuntaan. Rengon kaakkois- ja eteläosien vedet kerää Kaartjoen reitti, joka purkaa vetensä Haapajärveen. Osin harjujaksojen välissä virtaava ja kunnan keskiosien vesiä johtava Renkajoen reittikin laskee Haapajärveen ja sieltä edelleen Vanajaveteen. Koilliskulman Alajärvi lähijärvineen

purkaa vetensä Vanajaveteen vähän pohjoisempana. Näin kaikki kolme päätyvät lopulta Kokemäenjokeen.

Vesien laatu on hyvä Alajärvessä, Valajärvessä, Vaimaroisessa ja Pursunjärvessä. Muiden järvien tila on enintään tyydyttävä. Tämä johtuu järvialtaiden mataluudesta ja pienuudesta sekä soilta ja viljelyksiltä tulevasta ravinnekuormituksesta. Parhaat lintuvedet ovatkin Haapajärven Sakalahdi kaakossa ja Kynäröinen, Korvenalustanjärvi ja Paloniitunjärvi etelässä. Lisäksi linnustollista arvoa on myös muutamalla pienellä lammella ja Hattulan rajalla sijaitsevalla Pitkäjärvellä.

Luonnontilaisen kasvillisuuden ja maiseman puolesta arvokkaita pienvesikohteita, lampia, lähteiköjä ja puroja on kahdeksan kappaletta. Vesistöreittien varsilta löytyy useita arvokkaita rantaosuuksia kuten Renkajoen Tammilammen laskujoki.

Koko Suomessa perinnemaisemat - ahot, kedot, niityt ja hakamaat - ovat käyneet harvinaisiksi. Rengossa on neljä kohdetta, jotka sopivin vuosittaisin hoitotoimin

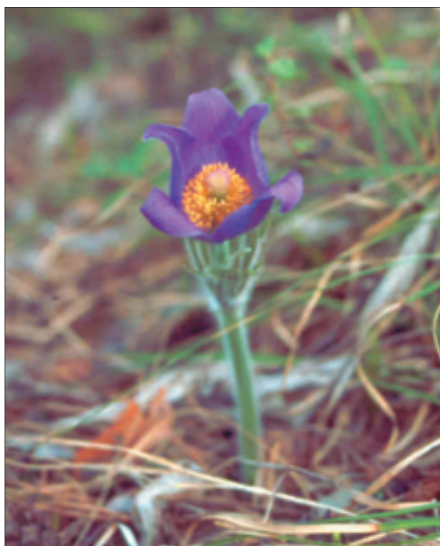
olisi säilytettävissä näytteinä perinnemaisemista.

Rengon yksityismaiden luonnonsuojelualueista kolme on metsä- ja suokohteita, neljännellä suojellaan edustava kylmäkukkaesiintymä. Suuria puita on rauhoitettu luonnonmuistomerkeiksi kuudessa paikassa.

Uhanalaisista eläimistä susi (*Canis lupus*) vieraillee alueella harvemmin kuin vuosittain. Suurpedoista runsain on ilves (*Lynx lynx*) ja karhuakin (*Ursus arctos*) tavataan harvalukuisena. Saukko (*Lutra lutra*) on runsastunut viime vuosina ja liito-oravan (*Pteromys volans*) elinpiirejä on kohtalaisesti. Muuta eläinlajistoa ovat mahdollisesti piisamin (*Ondatra zibethicus*) kustannuksella runsastunut minkki (*Mustela vison*) sekä näätä (*Martes martes*), kärppä (*Mustela erminea*) ja lumikko (*Mustela rixosa*). Hirvi- (*Alces alces*) ja valkohäntäpeurakannat (*Odocoileus virginianus*) ovat runsaat ja metsäkauris (*Capreolus capreolus*) kuuluu lajistoon. Hämärissä liikkuvat saalistelemassa kettu (*Vulpes vulpes*), supikoira (*Nyctereutes procyonoides*) ja mäyrä (*Meles me-*

les). Metsäjänistä (*Lepus timidus*) ja rusakkoa (*L. europaeus*) näkee päivälläkin. Tuttuja lajeja ovat tietenkin myös orava (*Sciurus vulgaris*) ja 1850-luvun tulokas siili (*Erinaceus europaeus*).

Suomeen on istutettu 1900 – 1950 mm. piisami, minkki, valkohäntäpeura ja supikoira. Erityisen vahvoja kilpailijoita ovat kaikkiruokainen supikoira ja pesärosvonakin tunnettu minkki, jonka liiallista lisääntymistä on jo ollut paikoin pakko hillitä. Nykyisin ei enää ole luvallista siirtää Suomen

Kylmäkukka (*Anemone patens*)

Kuva: Hei Jutila

luontoon sellaisia eläin- ja kasvilajeja, joilla on mahdollisuus muodostaa pysyvä kanta.

Esimerkkejä Rengon uhanalaisista linnuista ovat rastaskerttunen (*Acrocephalus arundinaceus*), selkälokki (*Larus fuscus*), naurulokki (*L. ridibundus*) ja tiltalti (*Phylloscopus collybita*). Silmälläpidettäviä, kannoiltaan taantuneita ovat mm. kaulushaikara (*Botaurus stellaris*), ruisrääkkä (*Crex crex*), kaakkuri (*Gavia stellata*), tuulihaukka (*Falco tinnunculus*), koskikara (*Cinclus cinculus*) ja harmaapäätikka (*Picus canus*). Kanalinnuista metso- (*Tetrao urogallus*) ja teerikannat (*T. tetrix*) ovat vahvasti taantuneet, ja nykyisellään silmälläpidettäviä. Pyykanta (*Bonasa bonasia*) on runsas.

Matelijoista uhanalaisia ovat rantakäärme (*Natrix natrix*) ja vaskitsa (*Anguis fragilis*). Nämä ovat runsaslukuisemman sisiliskon (*Lacerta vivipara*) ohella rauhoitettuja. Samoin on sammakon (*Rana temporaria*), rupikonnan (*Bufo bufo*) ja vesiliskon (*Triturus vulgaris*) laita.

Rengon kasveista uhanalaisia ovat esim. erittäin uhanalainen hä-

Kuva: Karri Juutila

Rantakäärme (*Natrix natrix*) on rauhoitettu.

Piirros: Karri Juutila

Palokärki (*Dryopitecus martius*) on metsiemme kolopesijä.

meen kylmänkukka (*Anemone patens*) sekä vaarantuneet hirvenkello (*Campanula cervicaria*), aho-silmäruoho (*Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*), lettosara (*Carex heleonastes*), keltamatara (*Galium verum*) ja kirkiruoho (*Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*).

Lisäksi silmälläpidettäviä ovat punakämmekkä (*Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*), ketoneilikka (*Dianthus deltoides*), pikkukukihokki (*Drosera intermedia*), huhtakurjenpolvi (*Geranium bohemicum*), kelta-apila (*Trifolium aureum*) ja musta-apila (*Trifolium spadiceum*).

Alueellisesti uhanalaisia ovat pussikämmekkä (*Coeloglossum viride*), kesämaitiainen (*Leontodon hispidus*), nuijasara (*Carex buxbaumii* ssp. *buxbaumii*), rim-pivihvilä (*Juncus stygius*), hoikka-villa (*Eriophorum gracile*) ja sy-

Esimerkkejä Rengon uhanalaisista linnuista ovat selkälokki, naurulokki ja tiltalti.

Kuva: Heli Jutila

Hirvenkello (*Campanula cervicaria*) on kookas ja uhanalainen niittykasvi.

keröpiippo (*Lathyrus vernus*).

Rauhoitettu kasvilajeja ovat mm. imikkä (*Pulmonaria obscura*), kevätlinnunherne (*Lathyrus vernus*), sinivuokko (*Hepatica nobilis*), suovalkku (*Hammarbya paludosa*) ja valkolehdokki (*Platanthera bifolia*).

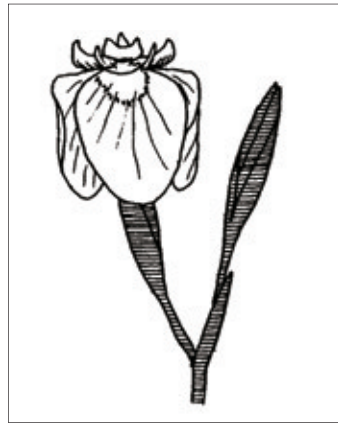
5 KOHDEKUVAUKSET

Rengon luontokohteet esitellään osa-alueittain (A-J, kartta 1). Monipuolisimmat kohteet on kuvattu tekstissä. Osa kohteista on mainittu vain kohdetyypilistassa (kpl 7). Kohteen koodi (esim. A1) auttaa löytämään kohteen kartalta, ja koodia käytetään myös kohdetyypilistassa.

A) ALAJÄRVEN YMPÄRISTÖ

Alajärven (A1) veden laatu on hyvä. Alajärven rannat ovat suurimmaksi osaksi täyteen rakennettuja. Helpoimmin järven maisemiin pääsee tutustumaan veneellä vaikkapa Hämeenlinnan Tervaniemestä käsin, missä on uima- ja veneranta sekä kuntopolku. Järven lounaispuolinen alue on lähes kokonaan metsää.

Kirkasvetisyyttä ilmentävät kasvilajistossa mm. uposlehtiset nuottaruoho (*Lobelia dortmanna*) ja ruskoärviä (*Myriophyllum alterniflorum*). Valuma-alueen emäksisten kivilajien vaikutus näkyy alueen kasvistossa. Rehevien vesien tyyppilajistoon kuuluvat ilmalehtiset keiholehti (*Sagittaria sagittifolia*) ja ratamosarpio (*Alis-*

Piirros: Karri Juutila

Kurjenmiekkä (*Iris pseudacorus*)

ma plantago-aquatica). Harvinaisuutena tavataan heinä- ja välkevidan (*Potamogeton gramineus x lucens*) risteymää.

Pääosa rannoista on kaltevia moreenirantoja ja noin kolmannes loivia turvepohjaisia rantoja. Loi-varantaisten matalien poukamien yhtenäiset järviruokovyöhykkeet

vaihtuvat rantaviivan paikkeilla saranevaksi. Tavallisten suursarojen joukossa tavataan Hämeessä uhanalaista nuijasaraa (*Carex buxbaumii*). Lajistoon kuuluu myös luhtaruohoja kuten luhtakuusio (*Pedicularis palustris*) ja pikkumatara (*Galium trifidum*) sekä joitakin melko vaateliaita sammalia kuten keihässammalta (*Calliergonella cuspidata*), hetesirppisammalta (*Warnstrofia exannulata*) ja nauhasammalta (*Anéura pinguis*). Jyrkkien, aallokolta suojattomien rantojen vesikasvilajit ovat upselehtisiä kuten ahvenvita (*Potamogeton perfoliatus*).

Kuva: Teppo Häyhä

Kärkänmaanlahti on Alajärven tärkeä lintualue.

Piirros: Karri Jutila

Selkälokki (*Larus fuscus*) on maailman linnuista suomalaisimpia.

Lintualueista tärkein on rakentamaton osa Kärkänmaan pohjoisranta ja siihen liittyvä vesialue. Pesimälajistoon kuuluvat kuikka (*Gavia arctica*), kalatiira (*Sterna hirundo*), kalalokki (*Larus canus*) ja uhanalainen selkälokki (*L. fuscus*). Karankärjen suojelealue (seutukaavan SL-alue) on kuitenkin käymisen arvoinen paikka; sieltä voi tarkkailla sekä Kärkänmaan matalikon että Renkovaanlahden lintuja.

B) SEITSEMÄNLAMMINSUO – KORPILAMMINSUO

Seitsemänlamminsuo - Korpilamminsuo suokokonaisuus (B19) on valtakunnallisesti merkittävä kermikeidas ja Natura-kohde. Karun keitaan keskusta on koholla ympäröstään ja saa ravinteensa sadevedestä. Ojittaminen ei siten ole ollut kannattavaa. Alueella esiintyvät kaikki Etelä-Suomen tärkeimmät suotyypit, joten se soveltuu upeine maisemineen myös opetuskohteeksi.

Alueella on metsäsaarekkeitä ja lampia, joista suurin on Korpilammi. Suolla on sääksen (*Pan-dion haliaëtus*) pesä. Alueen muualla harvinaistuneita pesimälintuja ovat mm. kaakkuri (*Gavia stellata*), liro (*Tringa glareola*), pikkulepinkäinen (*Lanius collurio*), harmaapäätikka (*Picus canus*), metso (*Tetrao urogallus*) sekä varpuspöllö (*Glaucidium passerinum*) ja viirupöllö (*Strix uralensis*). 10-tien varrella on runsaasti 5-10 m korkeisia moreeniselänteitä, harvinaisia drumliineja.

Seitsemänlamminsuon alueen suot ovat enimmäkseen helppo-

Kuva: Hei Jutila

Korpilamminsuo on rauhan tyyssija.

kulkuisia. Alueelle pääsee parhaiten vt. 10:ltä jättämällä auto jonkin metsäautotien risteyskohtaan tai vähän kauemmaksi Pyyttämön levähdyspaikalle. Suoalueen kiertävillä metsäautoiteilla on ajokielto.

Metsolan luonnonsuojelualue (B32) on Härkätieltä itään erkanevan Metsolantien varressa. Alueella on rauhoitettu, erittäin uhanalaisen hämeenkylmäkukan (*Anemone patens*) kasvupaikka (0,2 ha),

missä kasvaa yli sata kylmänkukkaa. Kohde on valittu mukaan Natura 2000 -ohjelmaan. Kaikenlainen esiintymän heikentäminen on luonnollisesti kielletty.

C) HEINISUON ALUE

Heiniso (C20) ympäristöineen on valtakunnallisesti arvokas luonnontilaisen suon ja vanhojen metsien kokonaisuus sekä Natura -kohde. Suotyypit vaihtelevat lounaisosien kermikeitaista erilaisiksi nevoiksi, rämeiksi ja puustoisiksi korviksi. Monipuolisuutensa ja luonnontilaisuutensa vuoksi alue on tärkeä opetus- ja maisemakohde, vaikka avosuot ovatkin enimmäkseen vaikeakulkusia. Heinisuolle pääsee parhaiten Suvipielen kautta. Suon kuivatusojat on äskettäin tukittu.

Pesimälinnustossa on useita harvinaistuneita lajeja kuten helmipöllö (*Aegolius funereus*), metso (*Tetrao urogallus*), kapustarintka (*Pluvialis apricaria*) ja pohjantikka (*Picoides tridactylus*). Kasvilajeista alueella tavataan mm. luhakämmekkä (*Dactylorhiza sphag-*

nicola), juolukkapaju (*Salix myrtilloides*), suovalkku (*Hammarbya paludosa*), valkopiirtoheinä (*Rhynchospora alba*) sekä uhanalainen korpihohtosammal (*Herzogiella turfacea*). Kohde on merkittävä myös hirvien (*Alces alces*) oleskelualueena.

Kahteen osaan jakautuvat **Heinisuon vanhat metsät** (C17) muodostavat yhteensä 35 ha. Kuusivaltaisten (*Picea abies*) metsien seka puustona on mäntyjä (*Pinus sylvestris*) ja yksittäisiä järeitä haapoja (*Populus tremula*). Kuolleita pystypuita ja maapuita on runsaasti. Erämaisuutta luonnehtivat uhanalainen liito-orava (*Pteromys volans*), harvinaistunut viirupöllö (*Strix uralensis*) ja palokärki (*Dryocopus martius*).

Kuva: Karri Jutila

Soiden lihansyöjäkasvi pitkälehtikihokki (*Drosera anglica*) täydentää mineraalitarvettaan sulattamalla hyönteisiä.

D) OINAALANHARJU - RAUTAVUORENHARJU

Oinaalan–Rautavuoren (D23) harjujakso reunustaa Renkajoen kulttuurimaisema-alueetta ja on seudullinen geologian- ja maisemansuojelukohde. Loivapiirteisempien sällänteiden ohella alueella on harjukumpu- ja -kuoppamaastoa sekä runsaasti erikokoisia suppia.

Rautavuori (D46) on loivapiirteinen mäki, joka kohoaa ympäristöstään noin 20 metriä. Laella on opastaulu, nuotiokehä ja laaja, parin hehtaarin luonnonniitty. Kilometrin mittainen luontopolku kiertää alueen lehtorinteiden, Renkajoen rantaniittyjen ja Rapalammin rehevien rantojen kautta ja alueella on myös kuntopolku. Rautavuorelle mentäessä auton voi jättää koulun pysäköintialueelle.

Rautavuoren lakialueen tuoreella pienruohoniityllä on runsas kasvilajisto. Tavanomaisen lajiston lisäksi mainittakoon mm. ruusu-ruoho (*Knautia arvensis*), keltaja jänönapila (*Trifolium aureum*, *T. arvense*), kevättädyke (*Veronica arvensis*), ketokelkto (*Crepis tec-*

Kuva: Karri Juutila

Jänönapila (*T. arvense*) viihtyy kuivilla niityillä.

torum), ahojäkkärä (*Gnaphalium sylvaticum*), saksanhanhikki (*Potentilla thuringiaca*), nurmihokki (*Silene vulgaris*), purtojuuri (*Succisa pratensis*) ja karvaskallioinen (*Erigeron acer*). Perhosista tavataan mm. sinisiipiä (*Polyommata*), lanttupehosta (*Pieris napi*) ja loistokultasiipeä (*Lycaena virgaurae*) yleisenä sekä harvinaistunutta ketokultasiipeä (*Palearochrysophanus hippothoe*).

Lehtorinteet ovat sekametsää. Melko järeiden metsien lajistoon

kuuluvat mm. vaahtera (*Acer platanoides*), pähkinäpensas (*Corylus avellana*) ja metsälehmus (*Tilia cordata*). Lehtomaisuudesta kertovat mm. sinivuokko (*Hepatica nobilis*), lehtoarho (*Moehringia trinervia*) ja lehto-orvokki (*Viola mirabilis*). Harjun pohjoisliepeellä on rehevä Rapalammi. Renkajokivarressa on kosteita rantalehtoja ja suurruohoniittyjä sekä saravaltainen, luhtainen rantaniitty.

Topenontien varressa Haapamäen koulun puukujanteen seitsemän järeätä lehtikuusta (*Larix sibirica*) (D37) on rauhoitettu luonnonmuistomeriksi.

Rautavuoren niitty on kukkeimmillaan heinäkuussa.

Kuva: Heli Jutila

E) ASEMIN SEUTU

Haapajärven Sakalahden (E7) pohjukassa yhtyvät Renkajoen ja Kaartjoen vesistöreitit. Järven yli puolen metrin syvyyksillä vesialueilla kasvaa laikuittain tiheitä kaislikoita (*Schoenoplectus lacustris*) ja kelluslehtisten isoulpukan (*Nuphar lutea*) ja pohjanlumpeen (*Nymphaea candida*) mattoja. Matalamman veden yhtenäiset ruovikot (*Phragmites australis*) ja kortteikot (*Equisetum fluviatile*) vaihettuvat saranevaksi (*Carex*) ja lopulta rannan pajupensasoksi (*Salix*). Lahden etelärannan turvepohjaisella niityllä on lähteisiä kohtia ja sieltä tavataan letto kasvistoa, kuten silmälläpidettävä pikkukihokki (*Drosera intermedia*), harvinaiset hentosuolake (*Triglochin palustre*), lettokuirisammal (*Calliergon richardsonii*) ja kouruliuskasammal (*Riccardia incurvata*).

Pääosin Janakkalan puolella sijaitseva Haapajärvi on aiemmin laskettu, matala ja pitkälle rehevöitynyt järvi, jonka linnustollisesti paras alue on Sakalahti. Se

tarjoaa sopivia pesimäympäristöjä monille kahlaajille ja rantalinnuille, kuten kaulushaikaralle (*Botaurus stellaris*) ja punajalkaviklolle (*Tringa totanus*). Lahden jokisuut ovat tärkeitä kevätmuuton levähdyspaikkoja ja syksyisin järvelä vierailevat mm. harmaahaikarat (*Ardea cinerea*). Haapajärven linnustoon kuuluvat mm. laulujoutsen (*Cygnus cygnus*), rastaskerttunen (*Acrocephalus arundinaceus*), ruskosuohaukka (*Circus aeruginosus*), nuolihaukka (*Falco subbuteo*), luhtahuitti (*Porzana porzana*), harmaapää- ja pikkutikka (*Picus canus*, *Dendrocopos minor*). Janakkalan puolen vanha metsä on liito-oravan (*Pteromys volans*) pesimäaluetta ja siellä tavataan myös mm. varpuspöllö (*Glaucidium passerinum*) ja pikkusieppo (*Ficedula parva*). Lehtomaisen kuusikon lajistoon kuuluvat mm. imikkä (*Pulmonaria obscura*), sini- ja valkovuokko (*Hepatica nobilis*, *Anemone nemorosa*), lehto-orvokki (*Viola mirabilis*), kaiheorvokki (*V. selkirkii*) ja lehmus (*Tilia cordata*).

Etelärannan tulvaniityn yläpuolisessa lehtomaisessa kuusikossa on **Aseminummen lähde** (E11)

Harmaahaikara (*Ardea cinerea*) on yleistyvä laji.

ja sen laskupuro. Luonnontilaisen lähdepuron reunamilla esiintyy harvinaisia kasvilajeja kuten lähdetähtimö (*Stellaria alsine*) ja tihkuleväsammal (*Plagiomnium elatum*). Luonnontilaiset lähteet ovat harvinaisia Etelä-Suomessa.

Tunturivuori (E25) on 25 ha:n laajuinen harjukumpuselänne, joka kohoaa ympäristöstään 30 metrin korkeuteen. Alueella on useita erikokoisia suppia, uomia ja kumpuja. Metsät ovat karuja puolukka- ja kanervatyypin männiköitä. Aluskasvillisuuden tärkein laji on kylmäkukka (*Anemone patens*). Muita lajeja ovat mm. häränsilmä (*Hypocerys maculata*), kalliokieli (*Polygonatum odoratum*) ja isotalvikki (*Pyrola rotundifolia*).

F) KAARTJOEN REITTI

Kaartjoen päähaara (F6) virtaa hitaasti Laironjärven jälkeen 10 – 15 metriä leveänä. Jokikäytävän kasvillisuus on rehevää ja vyöhykkeistä. Matalan veden kasveja ovat ulpukka (*Nuphar lutea*) sekä ahven- ja purovita (*Potamogeton perfoliatus*, *P. alpinus*). Rannan puolella kasvavat rata-mosarpio (*Alisma plantago-aquatica*) ja keiholehti (*Sagittaria sagittifolia*) yleisinä ja harvinaisuutena sarjarimpi (*Butomus umbellatus*). Vesirajan yhtenäisen viiltosarakasvuston joukossa on paikoin ruokohelpiä (*Phalaris arundinacea*) ja järviruokoa (*Phragmites australis*) sekä yleisesti rantakukkaa (*Lythrum salicaria*), myrkykeisoa (*Cicuta virosa*), kurjenmiekkää (*Iris pseudacorus*) ja luh-talemmikkiä (*Myosotis scorpioides*).

Tulvavyöhykettä vallitsevat korkeat ruohot ja heinät kuten mesiangervo (*Filipendula ulmaria*) ja luhtakastikka (*Calamagrostis stricta*). Ylempänä lajisto koostuu enimmäkseen tavallisista peltola-

jeista. Pitkään niittämättä ja laiduntamatta olleiden jokiosuuksien niityille on aluksi levinnyt pajuja (*Salix*) ja myöhemmin muita lehtipuita, etenkin tervaleppää (*Alnus glutinosa*). Luonnonarvoiltaan merkittävimmät jokireitin koskipaikat ovat Tuomenkoski, minkä ympäristössä kasvaa mm. harvinaista lakkakääpää (*Ganoderma lucidum*), ja Asemin maantiesillan koski lähiympäristöineen.

Korvenalustanjärvi ja Palo-niitunjärvi (F8) ovat matalia ja liejupohjaisia Kaartjoen läpivirtausjärviä. Ne ovat Natura-alueita ja kuuluvat valtakunnalliseen lintuvesien suojeluohjelmaan.

Kuva: Heij Jutila

Rentukka (*Caltha palustris*) viihtyy jokivarsilla.

Vesikasvillisuus on lintujärville tyypillisen runsasta. Laajimmat rantakasvustot ovat järviruokoa (*Phragmites australis*) ja järvikorrettetta (*Equisetum fluviatile*). Avovesialueilla vallitsevat isoulpukka (*Nuphar lutea*) ja ahvenvita (*Potamogeton perfoliatus*). Matalissa osissa esiintyvät myös ratamosarpio (*Alisma plantago-aquatica*) ja isovesiherne (*Utricularia vulgaris*). Irtokelellisiä kuten pikkulimaskaa (*Lemna minor*) on niukasti. Lajistoon kuuluu melko harvinainen ristilimaska (*L. trisulca*).

Järvien ruovikot tarjoavat pesimapaikkoja runsaalle vesilinnustolle. Laajoilla rantaluhdilla ja pensaikkoissa viihtyvät yölaulajat ja ruovikkolinnut.

Pesimälajistosta merkittävimpiä ovat kaulushaikara (*Botaurus stellaris*), kurki (*Grus grus*), laulujoutsen (*Cygnus cygnus*), luhtahuitti (*Porzana porzana*), ja ruskosuohaukka (*Circus aeruginosus*). Vesilinnuista tavataan pesivinä mm. lapasorsa (*Anas clypeata*), jouhisorsa (*A. acuta*) ja isokoskelo (*Mergus merganser*), yölaulajista rastaskerttunen (*Acrocephalus arundinaceus*) ja kahlaajista lehto-

kurppa (*Scolopax rusticola*). Järvillä on myös suuri merkitys muu-
tonaikaisena levähdyspaikkana, ja sieltä on tavattu mm. uhanalainen uivelo (*Mergus albellus*) ja lieju-
kana (*Gallinula chloropus*).

Kyynäröinen (F9) on Rengon ja Lopen rajalla sijaitseva, 1930-luvulla laskettu pieni ja matala järvi, joka on kasvamassa umpeen. Avovettä on vielä yli puolet pinta-alasta, ja suuren osan siitä peittävät vesisammalkasvustot. Uposkasviston harvinaisimpia ovat pikku- ja tylppälehtivita (*Potamogeton berchtoldii*, *P. obtusifolius*). Irokeijujista tavataan ristilimaskaa (*Lemna trisulca*). Rannoilla on järviruoko-, leveösmanikämi- ja saraluhkia (*Phragmites australis*, *Typha latifolia*, *Carex*), joiden kasvistoon kuuluvat mm. kapealehtipaju

(*Salix repens* ssp. *rosmarinifolia*), mutaluikka (*Eleocharis mamillata*) ja mutasara (*Carex limosa*). Lähistöllä kasvaa myös musta-apilaa (*Trifolium spediticum*) ja hirssi-saraa (*Carex panicea*).

Lintuvetenä Kyynäröinen on Natura-alue ja valtakunnallisesti arvokas edustavan yölaulaja, vesi- ja ruovikkolinnustonsa takia. Yölaulajista järvellä pesivät säännöllisesti mm. luhtahuitti (*Porzana porzana*) ja rytikerttunen (*Acrocephalus scirpaceus*). Vesilinnuista tavataan punasotka (*Aythya ferina*), tavi (*Anas crecca*) ja härkälintu (*Podiceps griseigena*). Suurista ja näkyvistä linnuista Kyynäröisellä pesivät kaulushaikara (*Botaurus stellaris*), kurki (*Grus grus*), laulujoutsen (*Cygnus cygnus*) ja ruskosuohaukka (*Cir-*

cus aeruginosus). Myös uhanalainen ruisräökkä (*Crex crex*) on havaittu alueella. Sudenkorentoselvityksessä vuonna 2003 Kyynäröiseltä havaittiin 16 lajia, joista harvinaisin oli luontodirektiivin mainitsema täplälampikorento (*Leucorrhinia pectoralis*).

G) ISOSUON - RUOKOJÄRVEN ALUE

Isosuon (G21) on valtakunnallisesti arvokas 120 ha:n suo, johon kuuluu useita rämetyyppejä, nevaa, korpia ja metsäsaarekkeita. Se on kasvistollisesti arvokas sekä opeituksen, linnustonsuojelun ja maisemiensa kannalta erittäin merkittävä. Ojitettu osa ennallistetaan lähiaikoina. Suolta on tavattu harvinaista lettolajistoa mm. vaarantunut lettosara (*Carex heleonastes*).

Isosuon itäpuolella on kumpuileva, mutkittileva ja melko jyrkkärinteinen **Kakarinlammenharju** (G29). Alueen supprien ja selänteiden väleissä on lampia ja soita. Puuronsilmänsuon pohjoispuolel-

Kuva: Teppo Häyhä

la on huuhtoutunut rantakivikko. Metsät ovat pääosin mäntyvaltaisia, tuoreempia kuusikoitakin on runsaasti. Kasvistoon kuuluvat mm. keltalieko (*Diphasiastrum complanatum*), metsävirna (*Vicia sylvatica*), isotalvikki (*Pyrola rotundifolia*) ja yövilkka (*Goodyera repens*).

Ruokojärvi (G4) on hieman rehevöitynyt ruskeavetinen järvi, jonka laskupuro on perattu, mutta padottu. Rannat ovat säilyneet luonnontilaisina. Pohjoisosan länsirannalla on nebareunus, jonka yhtenäisessä ruovikossa on letto- ja lähdelaikkuja. Maisemiltaan Ruokojärvi on ehjä rantarinteiden havupuumetsineen ja rantojen lehtipuuvöineen. Vain itärannan mökkiasutus poikkeaa yleiskuvasta. Arvokkain alue järven ympäristössä on uhanalaisen liito-oravan (*Pteromys volans*) elinpiiri kaakoiskulman kuusikossa (*Picea abies*), jossa sekapuuna on haapaa (*Populus tremula*) ja koivua (*Betula*). Itärannalla on kunnan virkistysalue ja uimarantakin löytyy.

H) LOUNAISKOLKKA

Rengon länsiosien vedet laskevat Loimijokeen. Vedenjakajan muodostaa Kovamäen – Kukkokivenmäen – Ilomäen selänne.

Pitkäjärvi (H51) on suurimalta osaltaan Hattulan kunnan puolella. Rannat ovat enimmäkseen säästyneet rakentamiselta. Pitkäjärvi on kivikkoinen ja matala, minkä takia vesikasvillisuus on runsasta. Avovedessä kasvavat vallitsevina rantapalpakko (*Spartanium emersum*), isoulpukka (*Nuphar lutea*) ja uistinviita (*Potamogeton natans*). Mutapohjaisten rantojen järvikorte- ja järviruokokasvustot (*Equisetum fluviatile*,

Härkälinnun (*Podiceps griseigena*) ääni muistuttaa porsaan parkumista.

Phragmites australis) vaihettuvat lahtien pohjukoissa saravaltaisiksi avosoiksi.

Pitkäjärven arvokkaaseen linnustoon kuuluvat pohjoispään lahtien yli satapäinen naurulokkikolonia (*Larus ridibundus*), pikkulokki (*L. minutus*), härkälintu (*Podiceps griseigena*) sekä laulujoutsen (*Cygnus cygnus*). Pitkäjärven vesilinnustoa voi tarkkailla valtatie 10:n levähdyspaikoilta tai järven eteläpäästä. Rantojen rämpiminen on hankalaa, joskin länsirannalla on mukavaa vanhahkoa metsää ja rakentamatonta rantaa liito-oravareviireineen (*Pteromys volans*).

Leppälahden tilalle (H42) johtaa Hämeen Härkätieltä koivukuja. Tila on ollut Ojoisten kartanon torppa 1920-luvulle saakka. Pihapiiri on perinteikkään kaunis aitoineen, puimaloineen, riihineen ja latoineen. Laidunniityt ovat kasvamassa umpeen. Perinnebiotoopin edustavaan kasvillisuuteen kuuluvat mm. kesämaitiainen (*Leontodon hispidus*), jäkki (*Nardus stricta*), nurmitatar (*Bistorta vivipara*), peurankello (*Campanula glomerata*) sekä virnasara (*Carex pilulifera*).

Kuva: Heli Junila

Nurmitatar (*Bistorta vivipara*) on tyypillinen tuoreiden niittyjen laji.

Lassilan keto (H43) on valtakunnallisesti arvokasta niittytyypä, kangasketoa, joka on Suomesta nopeasti häviämässä, ja kohde onkin mukana Natura 2000 -ohjelmassa. Kohde on perinteisen maalaistalon pihapiirin tuntumassa. Ketoa on hoidettu vuosittain niittämällä alkukesällä. Mättäinen ja kivinen varpuniitty on muutamia nuoria lehtipuita lukuun ottamatta avoin. Harvan pensaskerroksen lajistoa ovat aho- ja kiiltopaju (*Salix starkeana*, *S. phylicifolia*), ka-

taja (*Juniperus communis*), koiranheisi (*Viburnum opulus*) ja näsiä (*Daphne mezereum*). Aluskasvillisuus on ainutlaatuinen. Paremmasta lajistosta mainittakoon mm. vaarantuneet keltamatara (*Galium verum*) ja ahosilmäruoho (*Euphrasia rostkoviana*), silmälläpidettävä ketoneilikka (*Dianthus deltoides*), pikkutalvikki (*Pyrola minor*) sekä kielo (*Convallaria majalis*).

Kuva: Heli Jutila

Pietaryrtti (*Tanacetum vulgare*) on yleinen piennaryrtti.

Kuva: Karri Jutila

Ketoneilikka (*Dianthus deltoides*) kuuluu Natura 2000 –ohjelmaan lukeutuvan Lassilan kedon lajistoon.

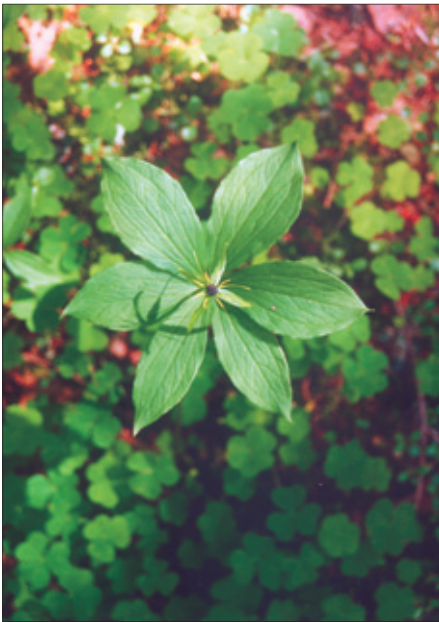
I) VAIMAROISEN ALUE

Vaimaroisenharju (I31) on paikallisesti arvokas kohde, joka koostuu reunalaajentumasta ja noin 2 km pitkästä selänneestä. Tämä 5 – 15 m korkea, laeltaan kumpuileva selänne jakaantuu paikoin rinnakkaisiksi harjannteiksi. Metsät ovat pääosin männiköitä (*Pinus sylvestris*), myös tuo-

reempia kuusikoita (*Picea abies*) esiintyy.

Vaimaroinen (I3) on noin sadan hehtaarin kokoinen järvi, jonka veden laatu on kohtalainen, suo-ojuttusten takia humuspitoinen. Rannat ovat enimmäkseen metsäisiä ja jyrkkiä. Isosaari havupuuseka-metsineen on maisemallisesti tärkeä. Kuikka (*Gavia arctica*) kuuluu sekä Vaimaroinen että Kyynäröisjärven pesimälinnustoon. Harmaahaikara (*Ardea cinerea*), jol-

Kuva: Kari Jutila

Sudenmarja (*Paris quadrifolia*) on myrkyllinen.

la on ollut pesä Suolikkojärvellä, tavataan usein Kyynäröisen etelälahdelmassa. Kyynäröinen on aiemmin ollut hyvä rapuveesi (*Astacus astacus*), mutta 1970-luvulla rapurutto (*Aphanomyces astaci*) tuhosi kannan, joka on vähitellen voimistumassa.

Vaimaroinen ja Suolikkojärven kannaksella on järeätä lehtomaista kuusimetsää. Sekapuuna kasvaa haapaa (*Populus tremula*) ja vähän koivua (*Betula pendula*). Alueella on liito-oravan (*Pteromys volans*) elinpiiri. Myös Kyynäröisjärven kannaksen metsät ovat suurimmaksi osaksi lehtomaisia kuusikoita. Juottolanmäen rinteillä on lehtomaista kangasta, lehtoa ja lehtokorpeakin. Mäen eteläreunalla valtalajeja ovat hii-renporras (*Athyrium filix-femina*), nuokkuhelmikkä (*Melica nutans*), lillukka (*Rubus saxatilis*) ja vattu (*R. idaeus*). Lisäksi lajistoon kuuluvat mm. lehtoarho (*Moehringia trinervia*), mustakonnanmarja (*Actaea spicata*), sudenmarja (*Paris quadrifolia*), sini- ja valkovuokko (*Hepatica nobilis*, *Anemone nemorosa*) sekä ketunlieko (*Lycopodium clavatum*).

Kuva: Heli Jutila

Kylmänkukan (*Anemone patens*) siemenet valmistuvat keskikesällä.

Kuva: Karri Jutila

Tietyt kriteerit täyttävät metsälehmusmetsiköt (*Tilia cordata*) on luonnonsuojelulain luontotyyppinä suojeltu.

Vaimaroisen itäpään pohjoisrannalla on Rengon ainut rauhoitettu luontotyyppi, **metsälehmusmetsikkö** (*Tilia cordata*) (I18). Kuusten ja lehtipuiden seassa lehtorinteillä kasvaa noin 40 runkomaista metsälehmusta. Pensaskeroksessa vallitsevat lehtokuusama (*Lonicera xylosteum*) ja taikina-marja (*Ribes alpinum*). Aluskasvillisuuden lehtolajeja ovat imikkä (*Pulmonaria obscura*), lehto-orvokki (*Viola mirabilis*), kevätlinnunherne (*Lathyrus vernus*), pusikämmekä (*Ceologlossum viride*), mustakonna-marja ja käenkaali (*Oxalis acetosella*).

Metsikkö rajoittuu paikallisesti arvokkaaseen **Häränsilmälampeen** (I14), joka on jokseenkin luonnontilaisena säilynyt suppalampi. Rannat ovat jyrkkiä ja hiekkapohjaisia. Vesikasveista tavataan mm. ulpukkaa (*Nuphar lutea*), pikkuvesihernettä (*Utricularia minor*) ja lampisirppisammalta (*Warnstorfia trichophylla*). Mökien lähistöllä vanhoilla nuotio-pohjilla kasvaa huhtakurjenpolvea (*Geranium bohemicum*).

J) RENKAJOEN YLÄJUOKSU

Renkajoen (J5) päähaara virtaa Hattulan ja Kalvolan kunnissa olevan Renkajärven eteläpäästä Jannakkalan Tunturivuorelle ulottuvan pitkittäisharju- jakson tuntumassa. Rengon rajan ja keskustan välissä on useampien pikkujärvien ketju: Tuomisto, Vahteristo, Tammilampi, Saikko, Kortejärvet, Pieru, Ylijärvi ja Alijärvi. Vesistöalueen latvoilla esiintyvien emäkisten kivilajien vaikutuksesta vesi on luontaisesti runsasravinteista ja happamuudeltaan neutraalia. Vesikasvillisuus onkin runsasta, monipuolista ja lajistoon kuuluu harvinaisuuksiakin, kuten välkeviä (*Potamogeton lucens*), kalvasärviä (*Myriophyllum sibiricum*), sahalehti (*Stratiotes aloides*) ja pikkukivita (*Potamogeton berchtoldii*).

Tuomiston Vahresalmen rantarinteessä on puolilehtoa, lehmuslehtoa ja vanhaa metsää. Vahteriston laskujoen koskessa talvehtii säännöllisesti koskikaroja (*Cinclus cinclus*).

Monipuolisin luontokokonai-

Kuva: Kari Jutila

Kielo (*Convallaria majalis*) on Suomen kansalliskukka.

suus on **Tammilammen** 400 metrin laskujoki. Patokoskessa pudotus on 30 metrin matkalla lähes kymmenen metriä. Runsaina koskessa kasvavat mm. koskitammukansammal (*Amblystegium fluviatile*) ja koskisiipisammal (*Fissidens pusillus*). Kosken alapuolisella suolla, harvinaisuutena esiintyvät haaraliuskasammal (*Riccardia multifida*) ja käyrälehtirahkasammal (*Sphagnum contortum*). Jokirannassa on myös lettoisuut-

ta ja kasvistoon kuuluvat harvinaiset punakämmekä (*Dactylorhiza incarnata*), nuijasara (*Carex buxbaumii*) ja lehtopalmikkosammal (*Breidleria pratensis*). Koillisrannalla on kapea vyöhyke ruoho- ja heinäkorpea, ja parin kostean painanteen ympäristössä kasvaa niukasti uhanalaista kantokorvasamalta (*Jungermannia leiantha*).

Saikon itärannan loivilla rinneillä kasvaa varttunutta sekametsää. Aluskasvillisuudessa on lehtomaisia ja harjurinteiden puolilehtomaisia piirteitä. Tavallisen lajiston lisäksi esiintyvät runsaina mm. kalliokielo (*Polygonatum odoratum*), ahomatara (*Galium boreale*), sini- ja valkovuokko (*Hepatica nobilis*, *Anemone nemorosa*) sekä kevätlinnunherne (*Lathyrus vernus*). Edustavaa puolilehtoa on myös **Ylijärven ja Kortejärvien kannaksella**. Aluskasvillisuudessa vallitsevat valko- ja sinivuokko, lillukka (*Rubus saxatilis*) ja kielo (*Convallaria majalis*).

Ylijärven - Korkeamäenharju (J22) on maakunnallisesti arvokas kaakkois-luoteissuuntaisen harjukakson osa. Ylijärven – Kortejärven osa-alue käsittää noin 3,5

Kuva: Karri Jutila

Näsiä (*Daphne mezereum*) kukkii keväällä ennen lehtien puhkeamista.

km pitkän, 50 – 150 m leveän ja 10 – 25 m korkean jyrkkärinteisen ja kapealakisen selänteen, sivudelta, - kumpuja, -harjanteita sekä pääselänteen. Näiden välissä on pitkiä harjuhautoja, joiden kasvillisuus on monipuolista. Selänteiden ja tasanteiden metsät ovat pääosin männiköitä. Uhanalaista kylmäkukkaa (*Anemone patens*) on tavattu noin 20 kasvupaikalta.

Vahteriston – Korkeamäen osa-alueella on neliökilometrin kokoi-

Kuva: Heli Jutila

Tähtitalvikki (*Moneses uniflora*) viihtyy kuusikossa.

nen harjulaajentuma, johon liittyy nelisen kilometriä pitkä pääselänne. Tämän koillispuolella on Korkeamäen rinnakkaiselänne. Metsät ovat pääosin männiköitä (*Pinus sylvestris*). Korkeimpien selänteiden kasvilajeja ovat tunturikurjenherne (*Astragalus alpinus*), häränsilmä (*Hypocercis maculata*) ja vaarantunut kirkiruoho (*Gymnadenia conopsea*).

Kuittilan kylämaisemaan kuu-

luu oleellisena osana Yli- ja Alijärven väliin jäävä **Kuittilanharju** (J45). Alue on arvokas maisemakohde ja soveltuu hyvin lähiretkelyyn. Järvien välisen kosken partailta löytyy mm. keltasaraa (*Carex flava*) ja näsiää (*Daphne mezereum*) sekä koskesta vesikuusta (*Hippuris vulgaris*).

Rengon kirkonkylältä Renkajoki laskee kaakkoon laajan yhtenäisen viljelyalueen läpi. Jyrkkätörmäisenä ja 5 – 8 metriä leveänä se laskee paikoin voimakkaasti mutkitellen Haapajärveen. Jokivarren kasvillisuus on hyvin samankaltaista, vaikkakin niukempaa kuin Kaartjoessa.

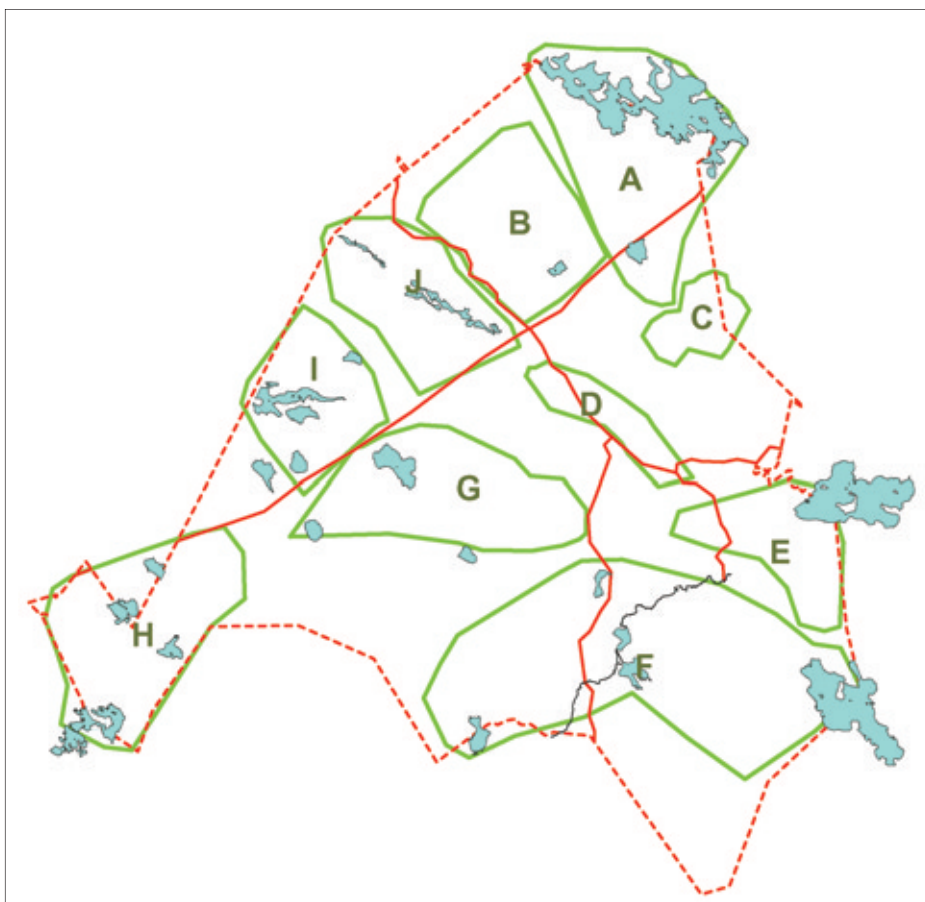
Kuva: Kari Jutila

Ahomansikka (*Fragaria vesca*) on kaunis kukkivana ja makoisa marjovana.

6 KARTAT

Rengon kunta on jaettu osa-alueisiin eli nk. luontoalueisiin (Kartta 1), jotka on kuvattu kappaleessa 5. Rengon luontokohteet on merkitty kartoille (Kartat 2-4) käyttäen koodiyhdistelmää, johon selitys löytyy kappaleen 7 kohdetyyppiluettelosta. Lisäksi osa kohteista on esitetty kappaleessa 5, jossa edetään osa-alueittain.

Kartta 1. Rengon luontoalueet

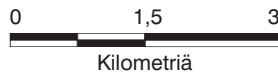

Vihreällä on merkitty osa-alueet, joiden mukaan kohteet on ryhmitelty.

Kartta 2. Alueiden A, B ja C kohteet

Pohjakartan copyright Maanmittauslaitos
HÄME/520/04

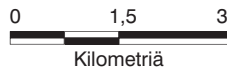

Kartta 3. Alueiden D, E ja F kohteet

Pohjakartan copyright Maanmittauslaitos
HÄME/520/04

Kartta 4. Alueiden G,I ja J kohteet

Pohjakartan copyright Maanmittauslaitos
HÄME/520/04

0 1,5 3
Kilometriä

Kartta 5. Alueen H kohteet

Pohjakartan copyright Maanmittauslaitos
HÄME/520/04

0 1,5 3
Kilometriä

7 KOHTEET TYYPEITTÄIN

Luettelon kohteilla on tunnetusti erityisiä luonto- ja maisema- ja virkistysarvoja. Myös opetus ja tutkimus ovat tärkeällä sijalla.

Etukirjain ja numero viittaavat karttaan ja kohde-esittelyyn.

Kohteen arvoluokka: P = paikallinen, M = maakunnallinen, V = valtakunnallinen. Lisäksi Natura 2000 -kohteet on osoitettu N:llä. **Kohteen saavutettavuus:** helposti tienposkessa = + , kohtalainen, satoja metrejä pääteistä = ++ , hankala, yli kilometri pääteistä = +++.

JÄRVET

Alajärvi	A1	(P/+)
Valajärvi	F2	(P/+++)
Vaimaroinen	I3	(P/+++)
Ruokojärvi	G4	(P/+++)

JOET

Renkajoki	J5	(P/+ - +++)
Tammilammen laskujoki	J55	(P/++)
Kaartjoki	F6	(P/+ - ++)

LINTUVEDET

Haapajärven Sakalahti	E7	(M/+++)
Korvenalustanjärvi		
– Paloniitunjärvi	F8	(VN/++)
Kynnäröinen	F9	(VN/++)
Paskolampi	J10a	(M/+)
Ympyräislammet	J10b	(V/+++)

PIENVEDET

Aseminnummin lähde	E11	(P/+++)
Päkinlähteet	F12	(P/++)
Keskimmäinen	F13	(P/+++)
Häränsilmä	I14	(P/+++)
Heinioja	I15	(P/+)

VANHAT METSÄT

Pormestarinsuon metsä	C16	(V/+)
Heinisuon metsä	C17	(V/+++)

LUONTOTYYPI

Vaimaroisen metsälehmus- metsikkö	I18	(P/+++)
--------------------------------------	-----	---------

LEHDOT

Tuomiston Vahresalmi	J54	(P/++)
Saikon itäranta	J56	(P/+++)

SUOT

Seitsemänlamminsuo – Korpilamminsuo	B19a-b	(VN/+++ - ++)
Heinisu	C20	(VN/+++ - +++)
Isosuo	G21	(V/++)

HARJUT

Ylijärven – Korkeamäenharju	J22	(M/++ - +++)
Oinaalan – Rautavuorenharju	D23	(M/++)
Hakonnummi	E24	(M/+)
Tunturivuori	E25	(M/+++)
Palanutnummi – Jurvilamminharju	F26	(P/++)
Vehmaisten Leveämäki	F27	(M/++)
Alimmaistenharju	F28	(P/++)
Kakarilamminharju	G29	(P/++)
Äijänristi – Pääjärvi	H30	(P/++)
Vaimaroisenharju	I31	(P/++)

KALLIOT

Kotakallio, Kaunionvuori	F32	(P/+)
Hyysti	E55	(P/++)

LUONNONSUOJELUALUEET

Metsolan kylmänkukkaesiintymä	B33	(VN/+)
Heinisuon metsä	C17	(V/+++)
Takamaan luonnonsuojelualue	B33	(P/+++)
Leskijärven rantametsä	I34	(P/+)

LUONNONMUISTOMERKIT

Hiittankankaan patakuusi	B35	(P/++)
Kuittilan Koskelan iso mänty	J36	(P/+)
Haapamäen koulun lehtikuuset	D37	(P/+)
Nevilän Nuuteron iso kuusi	D38	(P/++)
Ahoisten Kivistön iso kuusi	F39	(P/+)
Viialan Rantalan koivut ja pihlajat	I40	(P/+)

PERINNEMAISEMAT

Keskikummun haka	F41	(P/+)
Leppälahden laidun	H42	(P/+)
Lassilan keto	H43	(VN/+)

MAISEMA- JA VIRKISTYSKOHTEET

Pyyttämö	A44	(P/+)
Kuittilanharju	J45	(P/+)
Rautavuori	D46	(P/++)
Kiikkarajärvi	D47	(P/+)
Puhinniemi	F48	(P/++)
Alimmainen	F49	(P/+)
Pursunjärvi	G50	(P/+)
Pitkäjärvi	H51	(P/+)
Pääjärvi	H52	(M/+)

MAAKUNTAKAAVAN LISÄALUE

Vesajärven moreeni	A53	(M/++)
--------------------	-----	--------

8 LÄHTEET

Hämeen ammattikorkeakoulu, Hämeen liitto & Hämeen ympäristökeskus 2003: *Hämeen maakunnallinen maisemaselvitys*. Hämeen liiton julk. II:190.

Hämeen liitto 2003: *Kanta-Hämeen maakuntakaava 2004*, luonnos 28.4.2003: Maakuntakaavakartta ja maakuntakaavaselostus, osat A ja B.

Hämeen liitto & Rakennustieto Oy 2003: *Rakennettu Häme*.

Hämeen ympäristökeskus: *Rengon luonnonsuojelun kuntakansio*.

Häyhä T, Haavisto T & Orpana T 1996: *Kalataloudellisesti ja luonnonsuojellisesti arvokkaat pienvedet Etelä-Hämeessä*.

Uudenmaan ympäristökeskus, monisteita nro 12.

Häyhä T & Kouvo M 1996: *Renko, Rantayleiskaavan luontoselvitys*.

Jutila H (toim.) 2002: *Hämeenlinnan seudun (Hämeenlinna, Hattula, Hauho, Kalvola ja Renko) uhanalaisten kasvien tietokannat*. – Tietokantasarja. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto.

Jutila H & Tolonen T 1996: *Rengon ympäristön tila vuonna 1996*. Käsikirjoitus.

Luonnonsuojelulain luontotyyppien kartoitus 2000: *Vaimaroinen, Renko*.

Paasivaara S, Salmi M, Liedenpohja-Ruuhijärvi M: *Kanta-Hämeen perinnemaisemien seurantatutkimus 2002*. Renko. Hämeen ympäristökeskuksen moniste 71. 2003.

Rassi P, Alanen A, Kanerva T & Mannerkoski I (toim.) 2001: *Suomen lajien uhanalaisuus 2000*. Ympäristöministeriö & Suomen Ympäristökeskus, Helsinki.

Talvia O (toim.) 2000: *Kanta-Hämeen perinnemaisemat*. Hämeen ympäristökeskus, Alueelliset ympäristöjulkaisut 157.

ABSTRACT

Renko is located in the Lake highlands of Häme, in South Finland. Largest part of Renko is spruce dominated forest, even though also pine forests are fairly common. Two old-growth forests has been saved from logging. Several eskers characterize the municipality; some being regionally valuable for their geology, fauna and flora. Eskers provide habitat for the extremely endangered plant, pasqueflower (*Anemone patens*).

The nature of Renko is characterized by large **peatlands**, of which two are internationally valuable and belong to Natura 2000. Seitsemänlammin-Korpilammin-suo (B19a-b) is a raised bog with several, mainly ombrotrophic bog types, ponds, forest patches, spectacular sceneries and good hiking grounds. Among the nesting birds are osprey (*Pandion haliaëtus*), red-throated diver (*Gavia stellata*), wood sandpiper (*Tringa glareola*), red-backed shrike (*Lanius collurio*), grey-headed woodpecker (*Picus canus*), capercaillie

Photo: Teppo Häyhä

Bog Korpilamminsuo when the first snow has fallen.

lie (*Tetrao urogallus*) and ural owl (*Strix uralensis*). In Heinisuo (C20) there are ombrotrophic and mesotrophic peatlands with and without trees and old-growth forests. Nesting bird fauna includes capercaillie, golden plover (*Pluvialis apricaria*), ural owl and grey-headed woodpecker. In flora there are marsh orchid (*Dactylorhiza sphagnigola*), swamp willow (*Salix myrtilloides*), bog orchid (*Hammarbya paludosa*) and white beak-rush (*Rhynchospora alba*). Flying squirrel (*Pteromys volans*) is also living in the neighbouring forests.

In Renko there are about 75 *lakes* and ponds. The quality of water is good in larger lakes, e.g. Alajärvi, Valajärvi, Vaimaroinen and Pursunjärvi. The best lakes for waterfowl are Kynäröinen (F9), Korvenalustanjärvi and Paloniitunjärvi (F8), which belong to the Natura 2000, and also Bay Sakalahti of Haapajärvi (E7) and Pitkäjärvi (H51). There are also important habitats in the river corridors, which divide the mu-

nicipality. **River** Renkajoki flows from Lake Renkajärvi in Hattula, which has a good quality lake water. There are several lakes in the upstream of the river and chain of eskers provides a good setting for hiking. In the centre of the municipality there is a rapid close to the medieval church.

Renko is named as a *meadow* flower municipality. There are a few good semi-natural meadow sites, one of them being nationally valuable (Lassila meadow, H43). Near the main village is Hill Rautavuori on top of which is a camp fire place and an information stand. There is also a trail for joggers.

There are four *nature reserves* and six nature monuments in Renko.

The *fauna and flora* is fairly diverse in Renko. Common mammals are for example moose, rabbit, squirrel and muskrat. Wolf (*Canis lupus*) and flying squirrel (*Pteromys volans*) are threatened mammals. Bear (*Ursus arctos*) is nearly threatened. Among threatened bird species are great reed wabler (*Acrocephalus arun-*

Photo: Kairi Jutila

Suokukka (Andromeda polifolia) is often seen on the large bogs of Renko.

dinaceus), lesser black-back gull (*Larus fuscus*), black-headed gull (*L. ridibundus*) and chiffchaff (*Phylloscopus collybita*). Nearly threatened birds are bittern (*Botaurus stellaris*), corncrake (*Crex crex*), red-throated diver (*Gavia stellata*), kestrel (*Falco tinnunculus*), dipper (*Cinclus cinclus*) and grey-headed woodpecker (*Picus canus*). Nationally threatened vascular plants in Renko are endangered pasqueflower (*Anemone patens*), vulnerable bellflower (*Campanula cervicaria*), cyber sedge (*Carex heleonastes*), common eyebright (*Euphrasia rostkoviana* ssp. *fennica*), lady's bedstraw (*Galium verum*) and fragrant orchid (*Gymnadenia conopsea* var. *conopsea*). Nearly threatened are early marsh-orchid (*Dactylorhiza incarnata* ssp. *incarnata*), spatula leaf sundew (*Drosera intermedia*), orchid blue (*Geranium bohemicum*), yellow clover (*Trifolium aureum*) and large brown clover (*Trifolium spadiceum*).

Lake Kyyjäröinen belongs to the Natura 2000 network.

Photo: Kari Jutila

Lily of the valley (*Convallaria majalis*) is Finland's national flower.

Photo: Teppo Häyhä

Ympäristöosaston julkaisuja on Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosaston julkaisusarja. Ympäristöosasto julkaisee suppeampia selvityksiä ja tutkimuksia Ympäristöosaston monisteita –sarjassa.

Sarjassa ilmestyneitä julkaisuja:

Kiijärvi S & Laine T (toim) 2003: **Ympäristölautakunnan toimintakertomus ja ympäristöosaston ympäristöraportti 2002.** – Ympäristöosaston julkaisuja 25. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto. 76 s.

Hillebrandt K, Jutila H, Järveläinen E & Leimu H 2003: **Katumajärveä kunnostamaan.** – Ympäristöosaston julkaisuja 24. JÄRKI-hanke ja Katumajärven suojeluyhdistys. 40 s.

Brandelin L 2003: **Ympäristöterveysohjelma.** – Ympäristöosaston julkaisuja 23. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto. 79 s.

Kokko M 2003: **Hämeenlinna – kestävä kehityksen mittarit.** – Ympäristöosaston julkaisuja 22. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto. 142 s.

Välimaa M 2003: **Koululaisten käyttämät kulkumuodot kestävä kehityksen mittarina Hämeenlinnassa 2002.** – Ympäristöosaston julkaisuja 21. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto. 50 s.

Laine T (toim) 2002: **Ympäristölautakunnan toimintakertomus 2001.** – Ympäristöosaston julkaisuja 20. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto. 76 s.

Alanen J 2002: **Kestävä kehitys Hämeenlinnan seudun yrityksissä vuonna 2002.** – Ympäristöosaston julkaisuja 19. Hämeenlinnan seudun kansanterveystyön kuntayhtymän ympäristöosasto. 41 s.

Käyntiosoite: Kutalantie 5
Postiosoite: PI 560
Postitoimipaikka: 13111 Hämeenlinna
Puhelin: 03-65 211
Telekopio: 03-6521 500
Kotisivu: <http://www.hameymos.fi>

 Ympäristöosasto
Hämeenlinnan seudun
kansanterveystyön
kuntayhtymä

ISBN 952-5251-78-0
ISSN 1455-9102